

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Periodyzacja dziejów (5). Pojęcie średniowiecza (6). Zakres historii średniowiecza powszechnego (8). Charakter książki (9).	
CZĘŚĆ I. POCZĄTKI ŚREDNIOWIECZA	
Rozdział I. Cesarstwo Rzymskie u schyłku IV wieku	11
Granice (11). Ludność (11). Układ społeczny (12). Sytuacja gospodarcza (13). Stosunki w latyfundiach (14). Patrocinia vicorum (15). Upadek miast (16). Dziedziczenie zawodów (16). Ustrój państwowy (17). Podział administracyjny (17). Samorząd municypalny (18). Armia (18). Przenikanie barbarzyńców w granice Cesarstwa (19). Stosunki religijne (19). Organizacja Kościoła chrześcijańskiego (20). Budownictwo sakralne (21). Świątopogład chrześcijański (22). Początki literatury i sztuki chrześcijańskiej (22). Ruchy społeczne (23). Herezje (24). Ruchy pustelnicze i monastyczne (25). Kryzys Cesarstwa (25).	
Rozdział II. Sąsiedzi Cesarstwa Rzymskiego w końcu IV wieku	27
Kaledonia (27). Eriu (28). Germanowie (28). Ustrój społeczny i polityczny Germanów (28). Iberia (30). Armenia (30). Państwo Sasanidów (30). Arabia (31). Nubia i Sahara (32).	
Rozdział III. Wielka wędrówka ludów i załamanie się Cesarstwa na Zachodzie	33
Inwazja Wizygotów (33). Próba odbudowy bezpieczeństwa granic (35). Ostateczny podział Cesarstwa (35). Uprawnienia sprzymierzeńców (36). Najazd Radagajsa (37). Przelamanie granicy Renu (37). Upadek Styliczona (37). Wtargnięcie Wizygotów do Italii (38). Państwo Boże św. Augustyna (38). Opanowanie Zachodu przez barbarzyńców (39). Powstanie państw barbarzyńskich na ziemiach Cesarstwa (39). Najazd Hunów (40). Chaos na ziemiach zachodnich Cesarstwa (41). Upadek Cesarstwa na Zachodzie (41).	
Rozdział IV. Cesarstwo Rzymskie na Wschodzie	44
Cesarstwo na Wschodzie w V wieku (44). Stosunki społeczne (44). Cesarz i dynastia (45). Spory religijne-monofizytyzm (46). Demy (46). Walka z próbą emancypacji Odoakra (47). Rządy Todoryka w Italii (47). Walka o przywrócenie Cesarstwu mocarstwowości (48). Rewindykacja Afryki (49). Wojna z Ostrogotami w Italii (49). Reorganizacja odzyskanej Italii (50). Rewindykacja Hiszpanii (51). Reformy wewnętrzne Justyniana (51). Przemiany kulturalne na Wschodzie (51). Ruchy etniczne na pograniczu bałkańskim (53). Najazd Longobardów na Italię (53). Opozycja administracyjno-wojskowa Cesarstwa we Włoszech (55). Rzym i Papięstwo (56). Reforma zakonna Benedykta z Nursji (56). Wojna z Persją oraz najazdy Słowian i Awarów (57). Rewolta Fokasa (57). Najazd perski (58). Odbudowa Cesarstwa przez Herakliusza (58).	
Rozdział V. Arabowie i islam	60
Znaczenie geograficzne Arabii (60). Wystąpienie Mahometa (60). Początki kalifatu (62). Organizacja państwa arabskiego (62). Kryzys wewnętrzny państwa kalifów (64). Rządy Omajadów (65). Szyici i Charidżyci (65). Rozrost terytorialny państwa arabskiego za Omajadów (65). Upowszechnienie przez Arabów zdobyczy cywilizacyjnych (67). Handel (68). Rozkwit literatury (69). Filozofia (69). Nauki ścisłe i doświadczone (70). Sztuki plastyczne (70). Opozycja przeciwko Omajadom i ich upadek (71). Skutki zwycięstwa Abbasydów (71). Ustrój i administracja kalifatu Abbasydów (72). Zarodki rozkładu państwa kalifów (74). Ruchy odrodkowe (74).	
Rozdział VI. Państwo Franków	76
Frankowie (76). Zjednoczenie Franków przez Chlodwiga (76). Ustrój społeczny Franków (77). Patrymonialne państwo Franków (78). Skarb (79). Wielka własność (80). Beneficja i prekaria (80). Miasta (81). Immunitety (81). Komendacja (82). Kryzys monarchii Merowingów (82). Rządy Karola Młota (83). Utrata korony przez Merowingów (84). Powstanie Państwa	

Kościelnego (85). Konsolidacja państwa karolińskiego (86). Niebezpieczeństwo ponownego rozdrobnienia (86). Ponowna interwencja we Włoszech (86). Wojny z Sasami i Słowianami (87). Intrygi bizantyjskie (87). Wojny z Saracenami w Hiszpanii (88). Koronacja cesarska Karola (89). System rządów Karola Wielkiego (90). Podział administracyjny państwa karolińskiego (91). Sądownictwo (92). Skarb (92). Służba wojskowa (92). Degresja gospodarcza Zachodu (93). Gospodarka dominialna (93). Reforma monetarna Karola Wielkiego (94). Renesans karoliński (95). Szkolnictwo karolińskie (95). Dziejopisarstwo karolińskie (96). Sztuki plastyczne (97). Kryzys monarchii karolińskiej (98). Traktat w Verdun (100). Rozdrobnienie feudalne państwa karolińskiego (100). Feudalizacja urzędów (102). Triumf partykularyzmu (102). Feudalizacja duchowieństwa (103). Kształtowanie się stosunków lennych (104). Obowiązki lenne (104). Grupa lenna (105). Wojny prywatne (105).

Rozdział VII. Wyspy Brytyjskie i Skandynawia 107

Charakterystyka i fizjografia Brytanii (107). Skutki ewakuacji Brytanii przez Cesarstwo Rzymskie (107). Chrystianizacja Irlandii (108). Organizacja państw anglosaskich i ich chrystianizacja (108). Proces jednoczenia się Brytanii (110). Brytania w orbicie wpływów skandynawskich (110). Ustrój społeczny Anglo-Sasów (111). Ustrój polityczny Anglo-Sasów (112). Normanowie i ich najazdy (113). Podbój Brytanii przez Normanów francuskich (114). Organizacja państwa normandzkiego w Brytanii (115). Brytania w orbicie wpływów francuskich (116).

Rozdział VIII. Słowiańszczyzna 117

Pierwotni Słowianie (117). Antowie i Sklawini (118). Słowianie na Bałkanach (118). Dywersja Protobułgarów (118). Słowianie nad środkowym Dunajem (119). Wyodrębnienie się trzech słowiańskich grup językowych (119). Ustrój społeczny Słowian (119). Ustrój polityczny Słowian (120). Stosunki gospodarcze (120). Charakter osadnictwa słowiańskiego (121). Wierzenia religijne Słowian (121). Państwo Samona (122). Państwo Wielkomorawskie (124). Misja Cyryla i Metodego (124). Losy liturgii słowiańskiej (126). Najazd Węgrów i upadek Państwa Wielkomorawskiego (127). Państwa sukcesyjne Wielkich Moraw (127). Słowianie północno-zachodni (127). Początki państwa polskiego (128). Początki Rusi (130). Ruś a Bizancjum (131).

Rozdział IX. Bizancjum i Bałkany 132

Bizancjum wobec naporu arabskiego (132). Położenie Kościoła wschodniego (133). Niebezpieczeństwo bułgarskie (133). Chrystianizacja Bułgarów (133). Wzmocnienie Bizancjum przez Bazylego I (134). Konflikt bizantyjsko-bułgarski (134). Bogomili (135). Upadek pierwszego państwa bułgarskiego (135). Schizma wschodnia (137). Przekształcenia ustrojowe Bizancjum (137). Temy (138). Ogólna sytuacja gospodarcza Bizancjum (139). Stosunki rolne (139). Miasta (140). Polityka gospodarcza Bizancjum (140). Kultura (141).

CZĘŚĆ II. ROZKWIT ŚREDNIOWIECZA

Rozdział X. Przemiany gospodarcze i kulturalne XI i XII wieku 142

Przemiany w rolnictwie (142). Przemiany w rzemiośle (142). Odradzanie się życia miejskiego (143). Rozwój handlu (143). Położenie ludności poddańczej (144). Hospites, czyli goście (146). Uprawienia pana feudalnego (146). Ruch kolonizacyjny (146). Gospodarka czynszowa (147). Emancypacja ludności miejskiej (147). Zamki feudalne (148). Rycerstwo feudalne (148). Ewolucja światopoglądowa (149). Szkolnictwo (150). Kierunki filozoficzne (150). Rozwój p.śmiennictwa (151). Poezja (151). Architektura romańska (155).

Rozdział XI. Cesarstwo i Papieństwo 159

Początki Rzeszy Niemieckiej (159). Dynastia saska w władzy (160). Podbój Słowian połabskich (160). Uwolnienie Saksonii od grozy najazdów węgierskich (160). Początki rządów Ottona I (161). Problem Włoch (161). Opozycja antyottońska i najazd węgierski (162). Koronacja cesarska Ottona I (162). Zwrot ekspansji niemieckiej na południe (163). Zamieszki po zgonie Ottona II (163). Otton III w władzy (164). Reakcja przeciwko polityce Ottona III (165). Rządy Konrada II (165). Henryk III — cesaropapizm (166). Skutki feudalizacji Kościoła (167). Wzrost nastrojów religijnych (167). Ruch reformy kościelnej (168). Walka o emancypację Papiestwa (168). Grzegorz VII — papocezaryzm (169). Zatarę o inwestyturę (170). Droga do kompromisu (172). Rozwarczenie ruchu ubogich (173). Cystersi (173). Wędrowni kaznodzieje ludowi (174). Premonstratensi (175). Przyczyna sukcesu zakonów nowego typu (175).

Rozdział XII. Ruch krucjatowy 176

Początki reconquisty (176). Kształtowanie się koncepcji krucjat (177). Niebezpieczeństwo tureckie (178). Kontakty Zachodu z Ziemią Świętą (179). Organizacja pierwszej krucjaty (179). Krucjata ludowa (181). Krucjata rycerska (182). Stosunek Bizancjum do krzyżowców (182). Kampania anatolijska (182). Utworzenie hrabstwa Edessy (184). Kampania syryjska (184). Kampania palestyńska (184). Spory o organizację zdobycy laciników (185). Powstanie Królestwa Jerozolimskiego (185). Zakony rycerskie (186). Templariusze (187). Joannici i zakon Montjoye (187). Krzyżacy (188). Ustrój zakonów rycerskich (188). Druga krucjata (189). Napór zjednoczonego świata islamu na Królestwo Jerozolimskie (191). Utrata Jerozolimy (192). Trzecia krucjata (193). Czwarta krucjata (193). Cesarstwo Łacińskie — efemeryda zachodnia nad Bosforem (195). Krucjata dziecięca (196). Piąta krucjata (196). Krucjata Fryderyka II (197). Szósta krucjata (197). Siódma krucjata (199). Upadek Królestwa Jerozolimskiego (199).

Rozdział XIII. Rywalizacja francusko-angielska do schyłku XIII wieku 200

Dojście do władzy Kapetyngów (200). Plany kontynentalne władców anglo-normandzkich (202). Upowszechnienie wojsk zaciężnych (202). Konflikt Henryka II z Kościołem (203). Mocarstwowe plany Henryka II (204). Filip August w walce o

jedność Francji (204). Anglia — lennem papieskim (205). Najazd anglo-niemiecki na Francję (205). Wielka Karta Swobód (206). Krucjata przeciwko albigensom (206). Utworzenie apanaży we Francji (207). Reformy wewnętrzne monarchii kapetyńskiej (208). Ruchy społeczne — tzw. „pastuszkwie” (208). Stosunki Francji z sąsiadami (208). Początki parlamentaryzmu angielskiego (209).

Rozdział XIV. Walka o „Dominium Mundi” 211

Zbliżenie Rzeszy z Papiestwem za Lotara z Supplinburga (211). Rewolucja komunalna w Rzymie (211). Arnold z Brescii (212). Pierwsza wyprawa Fryderyka I do Włoch (212). Spór o stosunek władzy duchownej do świeckiej (313). Rewindykacja regaliów (214). Schizma papieska — Aleksander III i Wiktor IV (214). Liga Lombardzka (214). Układy pokojowe w Wenecji i Konstancji (215). Plany sycylijskie Fryderyka I (215). Regencja Henryka VI (216). Trudności spadkowe Henryka VI (216). Plany uniwersalistyczne Henryka VI (217). Problem spadku po Henryku VI (217). Początek rządów Innocentego III (218). Walka o koronę niemiecką (218). Teokratyczne plany Innocentego III (219). Fryderyk II u władzy (219). Zatarg Fryderyka II z Papiestwem (220). Reorganizacja Królestwa Sycylijskiego (220). Zabiegi o dziedziczość korony niemieckiej (221). Ponowny konflikt z Papiestwem (221). Klęska Szaufów i Wielkie Bezkrólewie w Niemczech (222). Joachim z Fiore (223).

Rozdział XV. Hiszpania XI-XIII wieku i jej polityka w basenie Morza Śródziemnego 224

Półwysep Iberyjski w XI wieku (224). Rozdrobnienie feudalne chrześcijańskiej Hiszpanii (224). Przebieg walk z Maurami (226). Hiszpańskie zakony rycerskie (226). Charakter walki z Maurami (226). Ustrój chrześcijańskiej Hiszpanii (227). Stosunki Aragonii z południową Francją (228). Ekspansja Aragonii w basenie Morza Śródziemnego (228). Rywalizacja aragońsko-andegawieńska (228). Plany śródziemnomorskie Karola Andegawieńskiego (229). Skutki Nieszporów Sycylijskich (229).

Rozdział XVI. Wschodni sąsiedzi Niemiec w XI-XIII wieku..... 231

Zahamowanie ekspansji niemieckiej ku wschodowi (231). Polska Chrobrego (231). Czechy w końcu X wieku (232). Początki państwa węgierskiego (232). Wschodni sąsiedzi Rzeszy w pierwszej połowie XI wieku (232). Walka o inwestyturę a kraje Europy Wschodniej (234). Bolesław Krzywousty wobec sąsiadów (235). Poziom gospodarczy krajów wschodnioeuropejskich (236). Rozdrobnienie feudalne w Polsce (236). Rozdrobnienie feudalne w Czechach (237). Udział krajów Europy Wschodniej w walce Fryderyka I z Papiestwem (237). Kolonizacja na prawie niemieckim (238).

Rozdział XVII. Basen Morza Bałtyckiego w XI-XIII wieku 240

Dania w XI wieku (240). Ekspansja duńska w basenie Morza Bałtyckiego (240). Podbój Finlandii przez Szwecję (241). Ostateczne uzależnienie Połabian przez Niemców (241). Krucjata przeciwko Słowianom połabskim (242). Opanowanie Inflant przez Niemców (243). Zakon Kawalerów Mieczowych (243). Walka o wpływy w Inflantach (244). Sprawa chrystianizacji Prusów (245). Krzyżacy na pograniczu pruskim (245). Rozwój państwa zakonu krzyżackiego (247). Utworzenie Marchii Brandenburskiej (247). Pomorze wobec naporu brandenburskiego (248). Rezultaty niemieckiego parcia na wschód (248).

Rozdział XVIII. Ruś i niebezpieczeństwo mongolskie 249

Rozdrobnienie feudalne Rusi (249). Wzrost znaczenia Rusi Zaleskiej (251). Kształtowanie się potęgi Mongołów (252). Państwo Czyngis-chana (252). Sztuka wojenna Mongołów (252). Organizacja imperium mongolskiego (253). Spadek po Czyngis-chanie (254). Ujarmienie Rusi (254). Wyprawa na Węgry i Polskę (255). Charakter zwierzchnictwa tatarskiego nad Rusią (256). Ekspansja mongolska w Azji Zachodniej (256). Próba współdziałania łacinników z Mongołami (258). Rozkład imperium mongolskiego (258).

Rozdział XIX. Przeobrażenia Europy Zachodniej w okresie krucjat 260

Odrodzenie życia miejskiego (260). Wygląd miasta średniowiecznego (261). Charakter zabudowy miejskiej (262). Tryb życia mieszczan (262). Prawo składu (262). Pieniądz i jego namiastki (263). Organizacja kredytu (264). Gildie i hanzy (264). Organizacja cechowa (265). Kościelna doktryna ekonomiczna (265). Ewolucja poglądów Kościoła na handel (266). Bogacenie się kleru (265). Waldensi (267). Franciszek z Asyżu (267). Franciszkanie (268). Klaryski (269). Tercjarze (269). Dominikanie (269). Inkwizycja (270). Organizacja zakonu kaznodziejskiego (271). Spór o zasadę ubóstwa w zakonie franciszkańskim (271). Powstawanie uniwersytetów (272). Recepcja Arystotelesa (273). Architektura gotycka (274). Sztuki plastyczne w okresie gotyku (275).

CZĘŚĆ III. ZMIERZCH ŚREDNIOWIECZA

Rozdział XX. Zatarg Francji z Papiestwem 276

Flip IV Piękny u steru rządów (276). Spór o pobieranie od kleru dziesięcinę (276). Jubileusz 1300 roku (277). Stany Generalne we Francji (278). Klęska Filipa Pięknego we Flandrii (278). Zamach w Anagni i jego skutki (279). Powstanie Dolcina (279). Papięstwo w Awinionie (279). Trudności finansowe Filipa IV (280). Kasata zakonu templariuszy (280). Kryzys gospodarczy we Francji i w Europie Zachodniej (281). Beginki i begardzi (281). Powstanie na żuławach flandryjskich (282).

Rozdział XXI. Wojna stuletnia 284

Podbój Walii przez władców angielskich (284). Przejście korony francuskiej do Walezjuszy (284). Geneza wojny stuletniej (285). Pierwsza faza wojny stuletniej (285). Czarna śmierć (286). Druga faza wojny stuletniej (286). Rozejm

i trudności wewnętrzne Francji (287). Żakeria (288). Trzecia faza wojny stuletniej (289). Łupiestwa wojsk zaciężnych (289). Czwarta faza wojny stuletniej (289). Ruchy społeczne we Francji (290). Ruchy społeczne w Anglii (290). Wiklef i lolaradowie (291). Powstanie Wata Tylera (291). Echa powstania Wata Tylera we Francji (292). Rządy opiekunów Karola VI we Francji (293). Wojna Burgundczyków z Armaniakami (293). Przemiany społeczne w Anglii (294). Piąta faza wojny stuletniej (295). Przejście Burgundczyków na stronę Henryka V (295). Henryk VI angielski — król Francji (296). Wystąpienie Joanny d'Arc (296). Koniec wojny stuletniej (297). Upowszechnienie prochu w Europie (297). Emancypacja księstwa Burgundii (297). Zgnicenie separatyzmu burgundzkiego (298). Likwidacja apanaży (299). Wojna Dwóch Róż w Anglii (299). Kształtowanie się odrębności kulturalnej Anglii (300).

Rozdział XXII. Kryzys Cesarstwa 301

Dezintegracja Rzeszy i roszczenia Przemysłidów (301). Rudolf Habsburg król Niemiec (302). Walka Habsburgów z Przemysłidami (302). Podwaliny potęgi Habsburgów (303). Ekspansja Przemysłidów ku północy (303). Przywrócenie królestwa w Polsce (304). Walka o spadek węgierski (304). Problem spadku po Przemysłidach (304). Henryk Luksemburski — król Niemiec (305). Henryk VII sięga po koronę cesarską (305). Bezkrólowie 1313-1314 (306). Kantony szwajcarskie w walce o emancypację (306). Zatarg Ludwika Bawarskiego z Papieżem (307). Wyprawa Ludwika Bawarskiego do Włoch (308). Próby stworzenia potęgi rodowej Wittelsbachów (308). Trudności wewnętrzne Rzeszy za rządów Karola IV (309). Chwiejna polityka Karola IV (310). Złota Bulla Karola IV (310). Plany dynastyczne Karola IV (311). Zatarg z kantonami szwajcarskimi (311). Chaos w Rzeszy (311).

Rozdział XXIII. Kryzys Kościoła zachodniego 313

Demoralizacja kleru (313). Tzw. niewola babilońska Papieża (314). Stosunek papieży awiniońskich do Rzymu (314). Początek wielkiej schizmy zachodniej (315). Akcja soborowa (315). Sobór w Konstancji (316). Sobór w Bazylei (317). Unia florencka (318).

Rozdział XXIV. Husytyzm 319

Sytuacja społeczno-gospodarcza Czech w XIV wieku (319). Ferment społeczno-religijny w Czechach (320). Jan Hus (320). „Cztery artykuły praskie” (321). Rewolucja husycka (321). Armia husycka (321). Rozwarstwienie ruchu husyckiego (322). Pertrakcje z Jagiellonami o koronę czeską (322). Spory w obozie husyckim (322). Kompakty (323). Skutki rewolucji husyckiej (323). Walka o koronę czeską (323).

Rozdział XXV. Walka z naporem tureckim 325

Bizancjum w drugiej połowie XIII wieku (325). Kompanie katalońskie (326). Serbia Stefana Duszana (326). Turcy osmańscy (326). Andegawenowie węgierscy wobec ekspansji tureckiej (327). Krucjata antyturecka (328). Dywersja antyosmańska Tamerlana (329). Odrodzenie potęgi osmańskiej (329). Krucjata Władysława Warneńczyka (329). Upadek Konstantynopola (330). Skutki klęski Warneńczyka na Węgrzech (330). Plany koalicji antytureckiej Macieja Korwina (331). Granice Imperium Otomańskiego u schyłku XV wieku (331).

Rozdział XXVI. Basen Morza Bałtyckiego w XIII-XV wieku 332

Kolonizacja basenu Morza Bałtyckiego przez Niemców (332). Rola Lubeki (332). Walka Hanzy z rywalami handlowymi (333). Sprawa jedności skandynawskiej (333). Wylamanie się Szwecji z jedności skandynawskiej (334). Polityka morską zakonu krzyżackiego (335). Katastrofa gospodarcza zakonu krzyżackiego (336). Ochłodzenie stosunków zakonu krzyżackiego z Hanżą (336). Rywalizacja Anglii i Holandii z Hanżą na Morzu Bałtyckim (337).

Rozdział XXVII. Polska i Litwa wobec naporu krzyżackiego 339

Zjednoczenie ziem polskich (339). Proces i wojna polsko-krzyżacka (340). Unormowanie stosunków Kazimierza Wielkiego z sąsiadami (340). Sprawa Rusi Halickiej (340). Wzrost międzynarodowego znaczenia Polski (341). Stosunek Kazimierza Wielkiego do utraconych ziem zachodnich (341). Sprawa spadku po Ludwiku Węgierskim (342). Litwa pogańska (342). Geneza porozumienia Litwy z Polską (343). Skutki porozumienia polsko-litewskiego (343). Tarcia polsko-litewskie (344). Wojna zakonu krzyżackiego z Litwą i Polską (344). Unia horodejska (345). Wojna polsko-krzyżacka 1414 roku (345). Wpływ stosunków polsko-czeskich na zatarg z Krzyżakami (345). Przywileje szlacheckie w Polsce (346). Próba emancypacji Witolda (347). Upadek wpływów husyckich w Polsce (347). Sprawa następstwa po Władysławie Warneńczyku (347). Wojna trzynastoletnia z zakonem krzyżackim (347).

Rozdział XXVIII. Zjednoczenie ziem ruskich pod hegemonią Moskwy 349

Rozczłonkowanie Rusi (349). Rus Zaleska (349). Wzrost znaczenia Moskwy (350). Rywalizacja moskiewsko-litewska (350). Moskiewskie próby wyzwolenia się spod jarzma tatarskiego (351). Dążności odśrodkowe książąt udzielnych na Rusi (352). Uniezależnienie się Kościoła ruskiego od Konstantynopola (352). Rozkład Złotej Ordy (352). Wyzwolenie się Rusi spod zależności tatarskiej (353). Podporządkowanie Wielkiego Nowogrodu Moskwie (353). Rozrost terytorialny Moskwy w XV wieku (354). Utrwalenie podziału ziem ruskich na wschodnie i zachodnie (354). Moskwa trzecim Rzymem (354). Ustrój państwa moskiewskiego (354).

Rozdział XXIX. Włoska anarchia 356

Różnorodność stosunków społecznych i gospodarczych (356). Ustrój komun miejskich (356). Artes maiores i artes minores (357). Popolo minuto i wzrastający ferment społeczny (358). Genua i Piza (358). Wenecja (359). Florencja (359). Królestwo Neapolu (360). Dywersja Henryka VII (360). Liga gwelficka w walce z gibellinami (360). Interwencja węgierska w Królestwie Neapolu (361). Chaos w państwie kościelnym (361). Cola di Rienzi (362). Robotnicy najemni we

Florencji (363). Powstanie ciompih (363). Kryzys Królestwa Neapolu (364). Tyrania Viscontich w Mediolanie (365). Medyceusze we Florencji (365). Wzrost władztwa terytorialnego Wenecji na kontynencie (365). Zagrożenie Włoch przez Turków osmańskich (366).

Rozdział XXX. Na drodze do jedności hiszpańskiej 367

Ostatnie pozycje Maurów w Hiszpanii (367). Trudności wewnętrzne Kastylii (367). Królestwo Aragonii (367). Aragońska ekspansja gospodarcza (368). Nawarra i Portugalia (368). Formowanie się stanów w Kastylii (368). Rozwój stosunków społecznych w Aragonii (369). Sprawa zjednoczenia Hiszpanii (369). Ekspansja zamorska krajów Półwyspu Iberyjskiego (369).

Rozdział XXXI. Schyłek średniowiecza 371

Kryzys gospodarczy XIV wieku (371). Rozwarstwienie stanów (371). Przemiany światopoglądowe (372). Literatura późnego średniowiecza (374). Zainteresowanie kulturą antyczną (376). Sztuki plastyczne (377). Stosunek do życia i śmierci (377). Nowe formy dewocji i wzrost zabobonów (378). Warunki ułatwiające szerzenie się nowych idei (380).

Bibliografia 381

Chronologiczny przegląd wydarzeń 395

Indeks osób 412

Indeks nazw geograficznych i etnicznych 421

